

Travel and its Effects; Neglected Teachings in the Islamic life-Style (By Emphasizingon the the Verses of the Quran, Arbaa and Sahihein)

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Authors

Babak Shamshiri¹
Rahmatallah Marzoughi²
Masoomah Moharrer³
Salah Mohammadpour^{4*}

How to cite this article

Babak Shamshiri, Rahmatallah Marzoughi, Masoomah Moharrer, Salah Mohammadpour, Travel and its Effects; Neglected Teachings in the Islamic life-Style (By Emphasizingon the the Verses of the Quran, Arbaa and Sahihein), *Islamic Life Style*. 2023; 6(4):67-76

1. Associate Professor, Department of Basic Education, Shiraz University, Shiraz, Iran.

2. Professor, Department of Educational Management and Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Tourism, Shiraz University, Shiraz, Iran.

4. PhD student, Department of Philosophy of Islamic Education, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author).

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: slahmhdmpur@gmail.com

Article History

Received: 2022/06/16

Accepted: 2022/09/15

ABSTRACT

Purpose: This research tries to analyze the concept of travel and its effects on physical & mental health from the perspective of Islam.

Materials and Methods: This research has been done by **documentary** method and descriptive-analytical approach.

Findings: This research shows that in the religious perspective, travel per se is Mobah. With considering the juxtaposition of Ayat and Ahadith, it was concluded that travel is a special type of education, and considering the fact that several Aya and Hadith with different tones recommend and invite people to travel, it can be Considered as a distinct phenomenon. The most important benefit and effect of travel is physical health. This is prescribed through travel, whether as a tool or the ultimate goal (in the form of travel-therapy) by many doctors and psychologists, especially for the elderly or people with mental health problems. In fact, it is a confirmation of the sacred narrations. In addition to physical health, travel is a prelude to one's theology, self-knowledge, and worldview, thereby providing inner peace, hope for the future, & self-esteem. Examining the narrations & considering the scientific facts, it seems that travel is the source of physical & mental health of human beings.

Conclusion: The results of this research indicate that in addition to the physical & mental health of individuals, travel leads to better acquaintance and understanding of followers of other religions, faiths, nations, brings peace and public health. Despite the myriad benefits, it seems that travel has not been well received.

Keywords: Travel, Islam, Arbae Books, Sahihein Books, Physical Health, Mental Health

سفر و آثار آن؛ آموزه‌ای مغفول در سبک زندگی اسلامی (با تاکید بر آیات قرآن و احادیث کتب اربعه و صحیحین)

کلیدواژه‌ها: سفر، اسلام، کتب اربعه، صحیحین، سلامت جسمی، سلامت روانی، سبک زندگی اسلامی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۴

*نویسنده مسئول: slahmhdmpur@gmail.com

بابک شمشیری^۱

دانشیار، گروه مبانی تربیت، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

رحمت‌اله مرزوقی^۲

استاد، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

معصومه محرر^۳

استادیار، گروه گردشگری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

صلاح محمدپور^{۴*}

دانشجوی دکتری، گروه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

هدف: پژوهش حاضر تلاش می‌کند مفهوم سفر و آثار آن را از دیدگاه اسلام مورد واکاوی قرار دهد.

مواد و روش‌ها: این پژوهش با روش اسنادی و به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

یافته‌ها: این پژوهش نشان می‌دهد که در دیدگاه دینی سفر فی نفسه یک امر مباح است. با عنایت به در کنار هم قرار دادن آیات و روایات این نتیجه حاصل شد که سفر نوع خاصی از تربیت است و با در نظر گرفتن این حقیقت که آیات و روایات متعددی با لحن‌های گوناگون انسان را به سفر کردن توصیه و دعوت می‌کنند، می‌توان سفر را یک پدیده متمایز دانست. مهم‌ترین فایده و اثری که برای سفر ارائه شده است سلامتی جسمی است. این فایده از طریق سفر چه به صورت ابزار و یا هدف نهایی (در قالب سفر درمانی) از طریق بسیاری از پزشکان و روانشناسان به ویژه برای بیماران سالمند و یا افراد دچار مشکلات روحی تجویز می‌شود. در واقع تاییدی بر روایات مقدس می‌باشد. سفر علاوه بر سلامت جسم، مقدمه‌ای برای خدانشناسی، خودشناسی و جهان‌بینی فرد شده و از این طریق موجبات آرامش درونی فرد، امید به آینده و عزت نفس وی را فراهم می‌آورد. با بررسی روایات و در نظر گرفتن حقایق علمی بنظر می‌رسد که سفر منشا سلامت جسم و سلامت روان انسان می‌باشد.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش حاکی از این است که غیر از سلامتی جسمی و روحی افراد، سفر موجبات آشنایی و درک هر چه بهتر پیروان مذاهب، ادیان و ملل دیگر شده و صلح و سلامت همگانی را به ارمغان می‌آورد. علی‌رغم فواید بی‌شمار سفر بنظر می‌رسد نسبت به این پدیده غفلت رخ داده و توجه مطلوبی به آن نشده است، که نیازمند همکاری فراسازمانی می‌باشد.

مقدمه

سفر و آثار آن علی‌الخصوص نقش آن در بهبود سلامت جسمی و روانی فرد و جامعه، از جمله موضوعاتی که کمتر مورد توجه پژوهشگران (به ویژه پژوهشگران عرصه سلامت) قرار گرفته است. پژوهش‌هایی که این آثار را از دیدگاه اسلام بررسی نموده باشند بسیار محدود می‌باشد. بهبود سلامتی انسان صرفاً از طریق تجویز و مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها و امثالهم امکان‌پذیر نیست. سلامت جسمی و روحی انسان و جامعه از موضوعاتی می‌باشد که در مکتب اسلام به انحاء مختلف به آن پرداخته شده است و روش‌های مختلفی برای آن ذکر شده است که یکی از این روش‌ها سفر می‌باشد. سفر چه به عنوان هدف («سفر درمانی») و یا ابزار («سفر درمانی») ارائه شود که در هر دو حالت به درمان^۱ و ارتقا سلامتی منتهی می‌گردد، گرچه تفاوتی بنیادی بین دو اصطلاح وجود دارد.^۲ در پژوهش حاضر از سیر و سفر فقط تغییرات مکانی مد نظر است و سیر عرفانی مورد پژوهش قرار نمی‌گیرد البته این به معنای بی‌ارزشی سیر و سلوک عرفانی نمی‌باشد و صرفاً محدودیت پژوهشی می‌باشد. در پژوهش حاضر ابتدا نگاهی بسیار اجمالی به واژگان مرتبط با سفر در اسلام شده، سپس بعد از معرفی مختصر انواع لحن سفر در قرآن و روایات و انواع سفرها، آثار سفر بر سلامت جسمی و روحی انسان در منابع مختلفی اسلامی بررسی شده است. بدین منظور نص قرآن، کتب حدیثی معتبر شیعه (با تاکید بر کتب اربعه) و کتب حدیثی معتبر اهل سنت (با تاکید بر صحیحین) بررسی شدند. منظور از کتب یا اصول اربعه چهار کتاب از معتبرترین منابع حدیثی شیعیان می‌باشد: الکافی، من لایحضره الفقیه، تهذیب الاحکام و الإستبصار. منظور از صحیحین، صحیح بخاری و صحیح مسلم از معتبرترین منابع حدیثی مسلمانان اهل سنت می‌باشد. پژوهش‌های متعددی به جنبه‌های مختلف سفر پرداخته‌اند برای مثال بعضی از آنها نگاه فقهی به شخص مسافر مسلمان و یا غیرمسلمان داشته؛ بعضی دیگر به باید و ناپایدهای فقهی موضوعات مرتبط با سفر پرداخته؛ بعضی دیگر مقایسه جایگاه سفر در ادیان ابراهیمی؛ گردشگری حلال در اسلام؛ مولفه‌های گردشگری پایدار و ... به سفر پرداخته‌اند. پژوهش حاضر ضمن محترم شمردن انواع فواید سفر از جمله کسب علم و امثالهم صرفاً آثار تقویت‌کننده سلامت انسان و جامعه و همچنین اثر منحصر به فرد سفر برای جامعه مسلمانان (امت اسلامی) را مورد بررسی قرار می‌دهد.

پیشینه پژوهش

^۲ منظور از (سفر درمانی) کلیه آثار و فواید هر گونه سفری می‌باشد که پژوهش حاضر نیز معطوف به آن است، حال آن که منظور از (سفر درمانی) سفری می‌باشد که با نیت بهبود وضعیت جسمی انجام می‌پذیرد و معمولاً با عناوینی همچون گردشگری سلامت، گردشگری درمانی و امثالهم نیز شناخته می‌شود.

^۱ گرچه از واژه درمان معمولاً به عنوان راه‌کاری برای رهایی یافتن فرد بیمار از یک عارضه جسمی و بندرت برای حالات روانی استفاده می‌شود در این پژوهش از سفر به عنوان درمان و یا راه‌کاری پیشگیرانه و یا حل مشکل به کار گرفته شده است.

بنابراین اخلاق آکادمیک ایجاب می‌نماید علاوه بر بهره‌گیری از آیات قرآن، واکاوی احادیث هر دو مکتب مد نظر قرار گیرد. از نظر روشی نیز، بیشتر پژوهش‌های انجام گرفته از روش‌های سنتی پژوهشی به صورت ناقص (با تاکید بر فراونی واژگان مرتبط و یا توصیف متون بدون نظم خاص) بهره گرفته‌اند و کدهای برگرفته از روایات را بدون طبقه‌بندی خاصی صرفاً فهرست‌وار ارائه نموده‌اند. علی‌رغم پژوهش‌های متعدد صورت گرفته در این زمینه، پژوهش‌ها منظم و سلسله‌وار نیست. شاید به جرئت بتوان گفت کمتر پژوهشی با رویکرد کیفی و با روش کدبندی صورت گرفته باشد. همچنین بیشتر در بیشتر پژوهش‌ها به منابع دست اول مراجعه نشده و اکثراً به منابع ترجمه شده ارجاع شده است. در مجموع می‌توان گفت در اکثر پژوهش‌ها نگاه به این مقوله سفر چندان مشخص نیست. تفاوت اساسی پژوهش حاضر با پژوهش‌های دیگر در این است که در پژوهش حاضر سعی شده است حتی‌الامکان این چالش‌ها رفع گردد.

اهمیت سفر در اسلام

سفر در مکتب اسلام، جایگاه خاصی دارد، سفری واجب همچون حج و دعوت انسان‌ها به سیر در زمین و الطاف خاص الهی به مسافران بیانگر این مدعاست. روایات متعددی از پیامبر (ص)، و امامان معصوم (ع) در باره آثار سفر ثبت و ضبط شده است. مشایخ و عرفا نیز همواره مریدان و سالکان خود را به سیر و سلوک دعوت نموده و سفر را نوعی پرده برداشتن از رازها و درک اسرار طبیعت بیان نموده‌اند. در دیدگاه شهید مطهری «ره»، سفر بر حضر ترجیح دارد. از نظر ایشان، به مسافرت رفتن، خصوصاً با سرمایه‌های علمی، بسیار مؤثر است و آن اثری را که سفر، روی روح انسان می‌گذارد، هیچ عامل دیگری ایجاد نمی‌کند (۱).

اهمیت سفر در اسلام را می‌توان از تحت تاثیر قرار دادن نماز در سفر و همچنین روزه^۶ پی برد. نماز که ستون دین است و تحت هیچ شرایطی از فرد مسلمان ساقط نمی‌شود در هنگام مسافرت دچار تغییرات و تحولاتی می‌شود. نکته بسیار جالب این که علی‌رغم آن که در فقه شیعه و اهل سنت تفاوت‌های جزئی که در آداب اسلامی دیده می‌شود سفر از جمله مواردی است که باعث تقریب فقه اهل سنت به شیعه شده است. در فقه اهل سنت فرد مسافر می‌تواند و

پژوهش آکادمیک (و بالخصوص پژوهش‌های اسلامی) بیان‌کننده یافته‌های علمی درباره یک موضوع با دقت و حساسیت خاص بالخصوص ارجاع به واژگان می‌باشد. گرچه بین واژگان (سفر، گردشگری، سیاحت، هجرت، مهاجرت و ...) تفاوت‌های بنیادینی وجود دارد، با این حال، در بسیاری از پژوهش‌های مرتبط با سفر، اکثر این واژگان به اشتباه به صورت مترادف به جای یکدیگر به کار گرفته شده‌اند، و آثار این واژگان ذاتاً متفاوت، برای سفر در نظر گرفته شده است^۱. این امر، نتیجه آن است که چنین پژوهش‌هایی با موضوع سفر:

(الف) غالباً توسط پژوهشگرانی صورت می‌پذیرد که صرفاً دارای یک پیشینه مطالعات اسلامی می‌باشند و درباره این تفاوت‌ها اطلاعات بسیار محدودی دارند^۲

(ب) توسط پژوهشگرانی صورت می‌پذیرد که صرفاً دارای یک پیشینه مطالعات گردشگری می‌باشند و معمولاً دانش بسیار محدودی در زمینه مطالعات اسلامی دارند^۳.

البته دانشمندان سایر رشته‌ها از جمله حوزه سلامت و بهداشت، کشاورزی و ... نیز می‌توانند در هر چه عمیق‌تر نمودن چنین پژوهش‌هایی کمک نمایند. که گاهاً به صورت موردی بالخصوص گردشگری سلامت، طبیعت‌گردی و ... پژوهش‌هایی نیز انجام گرفته است.

علاوه بر این در بسیاری از پژوهش‌ها، که از منظر اسلام به موضوع پرداخته‌اند گرچه در تئوری و به لحاظ علمی، مراجعه به هر سه مورد (آیات قرآن، احادیث شیعه و همچنین احادیث اهل سنت) ایجاب می‌نماید، اما در عمل در بسیاری از موارد یا به قرآن بسنده شده است و یا اینکه صرفاً به منابع محدودی از احادیث شیعه و یا احادیث انگشت‌شماری از اهل سنت (آن هم به صورت پراکنده و بدون نظم مشخصی) بسنده شده است. این در حالی است که دسترسی به منابع حدیثی شیعه و اهل سنت حتی با ترجمه فارسی نیز دشوار نیست^۴. بنابراین، در بسیاری از چنین پژوهش‌هایی جامع نبودن منابع به چشم می‌آید. به نظر می‌رسد علی‌رغم اهمیت سفر در زندگی مطالعات جامعی انجام نگرفته است.

از طرفی دیگر، چنین می‌نماید که موضوع سفر و آثار آن، از جمله موضوعاتی است که حساسیت مذهبی خاصی در آن وجود ندارد^۵.

همکاری پژوهشگران سه عرصه مختلف (مطالعات اسلامی، گردشگری و سلامت) الزامی بنظر می‌رسد.

^۴ کتب و نرم‌افزارهای متعدد نمایه‌سازی احادیث شیعه، همچنین انتشار کتاب صحیح بخاری توسط چاپخانه دانشگاه فردوسی مشهد و صحیح مسلم توسط انتشارات دیگر بصورت کاغذی و الکترونیکی با دائلود رایگان، و فور کتابخانه‌های مدارس علمیه اهل سنت در سراسر کشور و همچنین دسترسی آزادانه به نرم‌افزارهای احادیث اهل سنت، دلیلی بر این مدعاست. نگارنده

^۵ در واقع از فواید غیرمستقیم چنین پژوهش‌هایی کمک به تقریب فرق اسلامی می‌باشد.

^۶ در مجموع ۸ مورد از آسانی‌ها و تخفیفات انجام امور دینی برای شخص مسافر مسلمان ذکر شده است (۴)

^۱ برای مثال آثار واژه‌های حج، جهاد، هجرت و ... که به صورت فریضه واجب و یا در شرایط اضطراری هستند به عنوان آثار سفر ذکر شده‌اند، بدون اینکه به شرایط خاص این سفرها اشاره شده باشد.

^۲ البته بیشتر این پژوهشگران علاوه بر دانش محدود درباره سفر، بنا به دلایلی نامعلوم، با رویکرد اسلامی به این مقوله نپرداخته‌اند و اکثراً بصورت بسیار جسته و گریخته به آن اشاراتی داشته‌اند. حتی به لحاظ روشی نیز دچار اشکالات جدی هستند.

^۳ بیشتر این پژوهشگران نیز صرفاً به ارائه اطلاعات آماری بسیار محدودی در باره واژگان سفر (و معمولاً هم فقط در قرآن) می‌پردازند و مطالعاتی که به بررسی جامع متون دینی از سوی این پژوهشگران انجام شده باشد، دیده نمی‌شود. بنظر می‌رسد، با توجه به ذات بین‌رشته‌ای بودن گردشگری از یک سو، و نیاز به تسلط نسبی به مطالعات اسلامی در این زمینه، انجام چنین پژوهش‌هایی با

آیاتی که به سفر اشاره دارند را می‌توان از لحاظ لحن، به چهار دسته تقسیم کرد^۱:

الف) اشاره کاملاً مستقیم به سیر در زمین^۲ (نمل/۶۹)، (آل عمران/۱۳۷)، (عنکبوت/۳۰)، (نحل/۳۶) و (ملک/۱۵).
 ب) نکوهش ترک کردن سفر و سیاحت (حج/۴۶)، (روم/۹)، (مومن/۲۱)، (فاطر/۴۴)، (مومن/۸۲)، (محمد/۱۰)، (یوسف/۱۰۹).
 ج) اشاره به سفر اولیا الهی؛ اشاره به سفر ذوالقرنین (کهف/۹۸-۸۲)؛ اشاره به سفر حضرت ابراهیم و لوط (انبیا/۷۱)، (ابراهیم/۳۷)، (بقره/۱۲۷)؛ اشاره به سفر حضرت موسی «ع» (قصص/۲۹، ۲۷، ۲۲، ۲۱، ۱۵، ۹)؛ اشاره به سفر حضرت موسی «ع» و حضرت خضر «ع» (کهف/۷۸، ۷۷، ۷۴، ۷۱، ۷۰، ۶۶)؛ اشاره به سفر دریایی حضرت نوح «ع» (هود/۴۱)؛ اشاره به سفر حضرت یعقوب «ع» (یوسف/۹۹).
 د) آیاتی که اگرچه صریحاً به سفر امر نکرده‌اند، اما به طور ضمنی مشروعیت و مقبولیت سفر کردن را مورد تایید و تاکید قرار می‌دهند (مجموعاً ۱۹ مورد): (لقمان/۲۱)، (سبا/۱۸)، (مومن/۷۹)، (زخرف/۱۰)

اکثر روایات نیز در این چهار لحن می‌گنجند، اما دو روایت با لحنی چالشی وجود دارد که البته در کمتر پژوهشی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یک از این موارد این روایت از پیامبر اسلام (ص) می‌باشد که در صحیحین به این صورت آمده است^۳:

«رسول الله (ص) قال: «السفر قطع من العذاب، يمنع أحدكم نومه و طعامه و شرابه، فإذا قضی أحدكم نهمته من وجهه فليجعل إلى أهله»^۴ (۵) (۶).

این روایت به همین شکل در کتاب «من لایحضره الفقیه» نیز آمده است (۷). سبک و سیاق ابتدای این روایت همانند آیه ۲ سوره العصر *ان الانسان لفي خسر* می‌باشد. یعنی بدون در نظر گرفتن بقیه متن، تقریباً برداشت مناسبی از آن صورت نمی‌گیرد، چرا که در ابتدای این روایت، سفر به عنوان نوعی از عذاب معرفی شده است، و به عبارتی تمام روایت‌های توصیه به سفر را دچار چالش می‌کند. حال آن که، با در نظر گرفتن ادامه متن (که سفر انسان را از خوردن، و خوابیدن، باز می‌دارد) و با در نظر گرفتن روایات متعدد مبنی بر مجاز و مفید بودن خوردن، نوشیدن و خوابیدن، می‌توان این طور بیان کرد که در واقع سفر انسان را این موارد محروم می‌کند، لذا بهتر این است که هر چه سریع‌تر سفر را به اتمام رساند. همچنین با در نظر شرایط سفر کردن در هزار و چندصدسال قبل، به ویژه امنیت راه‌ها و همچنین نامساعد بودن زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی در سفرها؛ این روایت قابل توجیه است. هر چند در

مستحب است که نمازهای ظهر و عصر را با هم و همچنین نمازهای مغرب و عشا را با هم بخواند و یا اصطلاحاً نماز را جمع کند. در هر دو فقه شیعه و اهل سنت فرد مسافر می‌تواند نمازهای چهار رکعتی را به صورت دو رکعتی بخواند یا اصطلاحاً نماز را قصر کند (نسا/۱۰۱) (۲). قصر نماز در هیچ حالتی غیر از سفر شخص مسافر جایز نیست. همچنین شخص مسافر در هر دو فقه تحت شرایطی از روزه معاف است. همه این موارد بیانگر اهمیت خاص سفر است که در مورد دیگری یافت نمی‌شود. منظور از سفر در این پژوهش، تمامی واژگان مرتبط با این واژه در دیدگاه قرآنی و اسلامی می‌باشد. بدین ترتیب، سفر از جمله رویدادهایی است که تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم برای شخص مسافر و غیرمسافر (میزبان) دارد.

قرآن کریم

قرآن کریم به‌ندرت به موضوعی به صورت پیوسته پرداخته است و علت آن، حکمت الهی و سیر تاریخی نزول آن می‌باشد که طی مدت ۲۳ سال در شرایط مختلف، موضوع‌های گوناگونی ارائه شده است. در واقع برای کنکاش واژه یا معنای خاصی از قرآن باید نگاهی کلی نگر به همه متن وجود داشته باشد و هر زاویه را از ساحت‌های قرآن جستجو کند. همه مخلوقات الهی در سیر و سفر از مکانی به مکان دیگر و از زمانی به زمان دیگر، در جهت کمال حرکت می‌کنند. قرآن که برای هدایت بشر نازل شده است، در آیه‌های بسیاری بر سیر و سفر تأکید داشته و در خطاب‌های مختلف انسان را به سیر و سفر تشویق می‌کند (۳). البته این دعوت به سیر و سفر، در قالب‌های گوناگونی از جمله لفظ (بیش از ۱۰ مورد)، لحن (۴ مورد) و اهداف مختلف، آمده است.

اگر چه علاوه بر آیات قرآن کریم، کتاب‌های متعددی به صورت اختصاصی و اجمالی به جایگاه سفر در مکتب اسلام پرداخته‌اند، لیکن در این پژوهش صرفاً آیات قرآن و کتب حدیثی شیعی و سنی منتخب مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- لفظ سفر و مشتقات آن

در قرآن کریم و آثار بررسی شده واژگان بسیاری در بردارنده مفهوم سفر هستند، از جمله به هجرت، حج، ذهب، سیر، نفر، سفر، سری، عروج، ضرب، رحل/رحله، سیاحت می‌توان اشاره کرد، علاوه بر این واژگان، واژه ابن سبیل نیز در قرآن به کار رفته است که به معنی کسانی می‌باشند که در راه مانده‌اند^۱.

۲- انواع لحن آیات و روایات نسبت به سفر

^۱ ابن سبیل از جمله واژگانی است که غالباً در پژوهش‌ها و حوزه‌های مرتبط با سفر به آن اشاره نشده است.

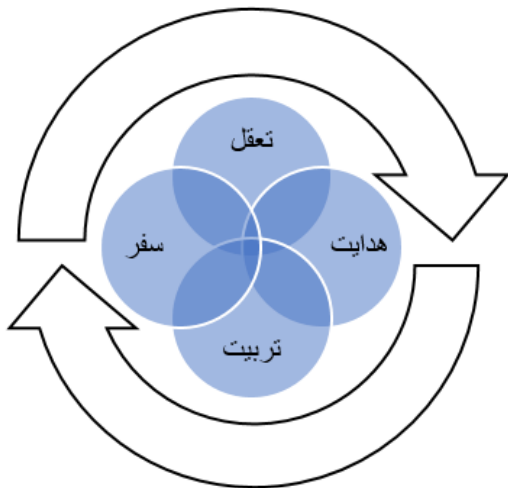
^۲ البته دسته‌ای از روایات هم وجود دارند که به آداب سفر (باید و نبایدهای سفر) پرداخته‌اند.

^۳ با توجه به این آیات، می‌توان سفر را مصداق معروف و امر به سفر را مصداق امر به معروف تلقی نمود.

^۴ پژوهش‌های با رویکرد اسلامی نیازمند توجه و دقت خاص در تفاسیر روایات است که گاهاً به دلیل تسلط ناکافی پژوهشگران بر این امر، روایاتی که نیازمند تفسیر بسیار ویژه می‌باشند، در پژوهش ارائه نمی‌گردد.

^۵ ترجمه: روایت است که رسول الله (ص) فرمود: «سفر، بخشی از عذاب است؛ زیرا انسان را از خوردن، نوشیدن و خوابیدن، باز می‌دارد، بنابراین، پس از انجام کار و برآورده ساختن نیاز، باید هر چه زودتر به خانه برگشت.
^۶ برای خوابیدن در روایات متعددی، فواید بسیاری از جمله «مایه راحتی از درد و رنج» (۸)، «مایه قوام و نیروی بدن» (۹)، «تشابه خواب و مرگ، تفکر در باره آن و در نتیجه یادآوری مرگ» (زمر/۴۲)، (۱۰)، «عروج روح به سوی خداوند» (۱۱) برشمرده شده است.

زمینه بسیار مناسبی برای عقل ورزی است. از سوی دیگر بین عقل ورزی و هدایت همبستگی وجود دارد و عقل مایه هدایت و راه جویی آدمی به مبدأ هستی است (۲۷). در آیات بسیاری خداوند، عقل ورزی را مایه هدایت دانسته است (مائده/۱۰۴) (بقره/۱۷۰). بنابراین می‌توان گفت که بین سفر و عقل ورزی رابطه است، همچنین بین عقل‌ورزی و هدایت نیز رابطه است. در نتیجه بین سفر و هدایت نیز رابطه است. از طرف دیگر، از آن جا که هدایت، یکی از اهداف غایی تربیت است (۲۷). هدایت برای انسان یک امر ضروری است، بنابراین به این نتیجه کلی می‌رسیم که بین هدایت و تربیت و در یک نگاه کلان بین سفر و تربیت رابطه است و سفر برای (تربیت) انسان یک امر ضروری است. با این وجود به نظر می‌رسد که سفر به ویژه از نگاه اندیشمندان حوزه سلامت کمتر مورد توجه قرار گرفته است، چرا که اغلب تحقیقات محدود به گردشگری سلامت هستند.

دیاگرام ۱. رابطه بین سفر، تعقل، هدایت و تربیت

واکاوی آثار سفر در بافت دینی آثار سفر را اگر چه می‌توان به انواع مختلفی دسته‌بندی کرد، اما در این پژوهش سعی شده است شیوه بدیعی در رابطه با تقسیم‌بندی آثار سفر ارائه گردد. از جمله:

- ۱- آثار سفر برای خود شخص سفرکننده (برای مسافر)؛
- ۲- آثار سفر برای غیر از شخص سفرکننده (برای میزبانان)؛

سفرها نیز دارای شرایط خاصی می‌باشند که در صورت نداشتن آن شرایط، و خوب آن ساقط می‌شود. برای مثال، در اصول کافی آمده است که: در منزل بودن عاقل از مسافرت جاهل (به سوی حج و جهاد) بهتر است (۱۵).

سفر به ویژه در قالب گردشگری (توریسم) برای شخص میزبان نیز آثار فراوان، اقتصادی، اجتماعی و ... فراوانی دارد که شاید به صورت خلاصه و عصاره آنها را بتوان در فرهنگ ایرانی-اسلامی (مهمان «مسافر» حبیب خداست) یافت، و چه توفیقی برای میزبان بالاتر از این که میزبان مهمان خداست.

مجموع می‌توان گفت، حتی این روایت نیز صرفاً من باب تعجیل در به اتمام رساندن سفر می‌باشد، و دلیلی بر تحریم سفر نمی‌باشد.^۱ در روایتی دیگر از پیامبر (ص) که به نقل از شیخ کلینی آمده است: به ظاهر سفر را هم‌ردیف با رهبانیت دانسته و آن را منع کرده است: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أُمَّتِي رَهْبَانِيَّةٌ وَلَا سِيَاحَةَ» (۱۲) در نگاه اول بنظر می‌رسد که اسلام سیاحت را مجاز نمی‌داند، درحالی که این روایت ناظر به سیاحت به معنای گردشگری نیست، بلکه به روش برخی از مسیحیان که بی‌زاد و توشه به کوه‌ها یا بیابان می‌رفتند و آن را مستحسن^۲ می‌شمردند اشاره دارد (۱۳). ضمن اینکه این روایت با قاعده فقهی اصالت اباحه^۳ قابل توجیه است (۱۴).

۳- انواع سفر بر اساس توصیه‌کننده آن:

در یک طبقه‌بندی دیگر می‌توان سفر را به انواع زیر تقسیم کرد:

- ۳-۱- به دستور و تشویق الهی؛ (نمل/۶۹)، (حج/۲۷) ...
- ۳-۲- به دستور پیامبران و دیگران؛ (نساء/۹۴)، (یوسف/۱۲) ...
- ۳-۳- بدون دستور و به تشخیص خود فرد؛ (حج/۴۰)، (قصص/۲۱)، (کهف/۶۰) ...

۴- انواع سفر بر اساس حکم شرع در اسلام:

مطابق احکام شرع مقدس اسلام، می‌توان سفر را به دو گونه مشروع و غیرمشروع تقسیم کرد. سفرهای مشروع اسلامی با عنوان سفرهای واجب، سفرهای مستحب و سفرهای مباح؛ همچنین، سفرهای غیرمشروع، به سفر حرام و سفر مکروه تقسیم می‌شوند (۱۶).

الف) انواع سفر واجب: انجام حج تمتع (آل عمران/۹۷، حج/۲۷)؛ جهاد^۴ (عادیات/۱، توبه/۴۱، نسا/۷۵، صف/۴۱، ...؛ هجرت (بقره/۲۱۸، نسا/۹۷، آل عمران/۱۹۵، ...).

ب) انواع سفرهای مستحب: حج مفرده (بقره/۱۹۶)، زیارت مشاهد و عتبات عالیات (۱۷) (۱۸) (۱۹)، صله رحم (۲۰) (۲۱)، کسب علم و دانش (توبه/۱۲۲) (۲۲)؛ تبلیغ و اشاعه دین و فرهنگ اسلامی (مائده/۶۷)؛ کسب معاش و تفریح سالم (۲۳)

ج) سفرهای حرام

د) سفرهای مکروه (۲۴) (۲۵).

ه) سفر مباح: بجز سفرهای واجب، مستحب، حرام و مکروه، بقیه سفرها مباح می‌باشند (۲۶).

(سفر؛ کالایی فاخر یا نیازی فاخر؟)

خداوند در آیات فراوانی از قرآن کریم (به ویژه در آیات دربردارنده توصیه و یا امر به سفر) انسان را به تعقل، تفکر و اندیشیدن دعوت می‌نماید (عنکبوت/۲۹؛ یوسف/۱۰۹؛ ...). از دیدگاه قرآن سفر

^۱ با بررسی متون دینی مختلف این نتیجه به دست آمده است که سفر نه تنها فی نفسه تحریم نشده است، بلکه بارها و بارها توصیه شده است. البته بسیار بدیهی اس سفرها و اعمالی که با نیت فعل حرام انجام شوند، در اسلام تحریم شده‌اند.

^۲ منظور این است که آن را دارای حسن می‌دانستند.

^۳ قاعده اصالت اباحه بیانگر آن است که هر گاه نسبت به حرمت و حلیت چیزی تردید وجود داشته باشد، چنانچه با تفحص و بررسی دلیلی بر حرمت آن یافت نشد حکم به حلیت (حلال یا مباح بودن) آن داده می‌شود (۱۴).

^۴ اگر چه وجوب تمامی سفرهای واجب از جمله سفر برای انجام حج و جهاد در راه خدا از متن صریح قرآن برگرفته شده است، اما با این وجود، حتی این

گردشگری سلامت^۱ به طرز چشمگیری گسترش یافته و به موازات آن خدمات مختلف مرتبط با آن توسعه یافته است.

اگر چه انسانی سالم است که عقل و قوه مُدرکه داشته باشد و به عبارتی عقل سالم در بدن سالم است، اما بنا به اهمیت فوق‌العاده سفر، تعقل به عنوان یک اثر جداگانه ذکر شده است. رسول الله (ص) می‌فرماید: «سافروا فانکم ان لم تغنموا مالاً افدتم عقلاً»: سفر کنید همانا اگر در سفر مالی به چنگ نیاورید به حتم اندیشه شما فزونی می‌گیرد (۳۶). تعقل مقدمه فایده و اثر بعدی سفر است.

یک دیگر از مهم‌ترین فایده‌ها و اثرات سفر، عبرت گرفتن است^۲، که با نگاه معمولی به پدیده‌ها به دست نمی‌آید بلکه مستلزم تعقل است (حشر/۲). در آیات متعددی عبرت گرفتن از آثار سفر ذکر شده است، عبرت گرفتن از؛ عاقبت گذشتگان (روم/۹، محمد/۱۰)، عاقبت مشرکین (روم/۴۲)، عاقبت مکذبین (انعام/۱۱)، آل‌عمران/۱۳۷، نحل/۳۶، عاقبت مجرمین (نمل/۶۹).....

عبرت حالتی است که در اثر برخورد با اموری ظاهری و مشهود، برای انسان پدید می‌آید و به معرفتی باطنی و غیر مشهود منتهی می‌شود (حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات، تهران: مکتب المرتضویه، واژه عبر). عبرت گرفتن، از کارآمدترین روش‌ها در قرآن و سیره پیشوایان دینی آمده است (۳۷).

در عبرت گرفتن، آثار بسیاری نهفته است^۳. این آثار عبارتند از:

- ۱- سلامت ماندن از موقعیت‌های خطرناک (۳۸)
- ۲- رهایی و رستگاری (۳۹) (۴۰).
- ۳- رهایی از شبهات (۴۱).
- ۴- بصیرت، فهم و علم (۴۲).
- ۵- مصون ماندن از گناه (۴۳).
- ۶- باز ایستادن از گناه (۴۴).

در متون دینی علاوه بر سلامتی، تعقل و عبرت‌گیری اثرات دیگری نیز برای سفر ارائه شده است. هر چند در پژوهش‌های مختلف نام‌های گوناگونی ارائه شده است ولی در مجموع می‌توان غالب آنها را تحت عنوان اثر تقویتی در ایمان افراد به خدا طبقه بندی کرد^۴.

اثر تقویتی سفر در شناخت و ایمان افراد به خدا

سفر یا به صورت مستقیم (برای غیرمسلمانان) و یا غیر مستقیم (برای مسلمانان) این اثر را در بر دارد. فرد مسافر با مشاهده پدیده‌های مختلف به فکر فرو می‌رود و مقدماتی برای خدانشناسی وی فراهم می‌گردد.

برگ درختان سبز پیش خداوند هوش

هر ورقش دفترست معرفت کردگار (۴۵).

آیات و روایات متعددی در این زمینه وجود دارد که صرفاً به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: (عنکبوت/۲۰؛ فصلت/۵۳؛ ذاریات/۲۱-۲۰؛ بقره/۱۶۵؛.....). تمامی آثار ایمان به خدا در کیفیت زندگی انسان، به صورت غیرمستقیم برای سفر نیز محسوب می‌شوند.

^۴ البته برای سفر می‌توان آثار دیگری نیز برشمرد برای مثال کسب علم، البته این اثر بیشتر در سفرهای خاص مثل سفرهای علمی بیشتر پدید می‌آید اما در مجموع از آنجا که کسب علم، بینش و بصیرت در پی تعقل بدست می‌آید از ذکر آن در یک عنوان جداگانه پرهیز شده است.

آثار سفر برای خود شخص سفرکننده (مسافر)

سفر برای خود شخص سفرکننده (مسافر) آثاری در بر دارد. مهم‌ترین فایده و اثر سفر بر طبق روایات متعدده، سلامتی است. هدف از این روایات چه سفر درمانی و یا سفر درمانی باشد، در نهایت برای فرد مسافر در بردارنده سلامتی است. رسول الله (ص) می‌فرماید: «سافروا تصحوا، و جاهدوا تغنموا، و حجوا تستغنوا» سفر کنید تا سلامتی بیابید و ... (۲۸) (۲۹).

سلامتی، بهترین نعمتی است که خداوند به انسانی ارزانی کرده است. احادیث مختلف در بردارنده این مهم است. امام علی(ع) در این باره چنین فرموده‌اند: «الصحة افضل النعم» سلامتی بهترین نعمت است (۳۰). در جای دیگر فرموده‌اند: «از نعمت‌ها فراخی مال است و بهتر از فراخی مال، درستی تن و بهتر از درستی تن، دل از گناه محفوظ بودن» (۳۱).

همچنین امام علی (ع) در تفسیر آیه ۷۷ سور قصص «و لا تنس نصیبک من الدنيا» فرمودند: سهم خود را از دنیا فراموش مکن: سلامتی، توانایی، فرصت، جوانی و شادابی‌ات را فراموش مکن، تا با آنها، آخرت را به دست آوری (۳۲).

امام صادق(ع) فرمودند: «پنج چیز است که هر کس یکی از آنها را نداشته باشد، همواره در زندگی‌اش کمبود دارد و کم خرد و دل نگران است: اول، تندرستی، دوم امنیت، سوم روزی فراوان، چهارم همراه هم‌رأی.

همچنین امام صادق (علیه‌السلام) فرمودند: «سلامتی نعمتی است پنهان، تا زمانی که هست فرد آن را فراموش می‌کند و هرگاه آن را از دست می‌دهد، به دنبال آن است و سلامتی نعمتی است که انسان از شکر آن عاجز است (۳۳).

پیامبر (ص) فرمودند: «در باره دو نعمت، بسیاری از مردم، دچار ضرر و زیان می‌شوند (یعنی از آنها بهره‌برداری نمی‌کنند): یکی صحت و دیگری، فراغت است» (۳۴).

از آنجایی که تمامی نعمت‌هایی که خداوند به انسان ارزانی داشته است، به منظور بکارگیری آنان در جهت رستگاری و رسیدن به سعادت اخروی است، و نعمت سلامتی نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد، چنانچه از امام علی(ع) نیز در این باره چنین روایت شده است: «زکات علم، نشر آن؛ زکات جمال، عفاف؛ زکات بدن، جهاد و روزه و ... و زکات سلامتی و تندرستی، سعی و تلاش در راه طاعت و بندگی خداوند است» (۳۵).

البته در احادیث متعددی، سلامتی جسم و روح به همراه کسب رزق و روزی به همراه هم آمده‌اند. حتی تنها همین اثر؛ دلیل کافی برای اهتمام در سفر کردن می‌باشد.

نکته حائز اهمیت این است که اگر چه طبق روایات مذکور نفس سفر باعث ایجاد و یا تقویت سلامت می‌شود، امروزه نه تنها سفرهای متعدده رو به رشد است بلکه نوع خاصی از آن یعنی

^۱ سفر به منظور بازبانی سلامتی، تقویت زیبایی ظاهری و ... از طریق مراجعه به مراکز درمانی تخصصی و یا چشمه‌های آبگرم و ...

^۲ در اکثر موارد بلافاصله پس از تفکر آمده است.

^۳ این آثار در واقع از آثار تربیتی غیرمستقیم سفر کردن نیز محسوب می‌شوند.

مذهبی معنا و استحکام خود را از دست داده و مریض شده بودند. فرانکل عقیده دارد یکی از فراورده‌های جانبی دین کمک بی حساب به سلامت روان است. به عقیده وی این فقط محصول جانبی دین است، و گرنه محصول اصلی دین چیزهای مهم‌تری است. تیلیک، که یک روان‌شناس و فیلسوف بود بیان داشت: ایمان و اعتقاد به خدا به تمام جنبه‌ها و مسائل زندگی فرد و در نتیجه به کل شخصیت انسان عمق، جهت و وحدت می‌بخشد. به عقیده وی قدرت وحدت و یکپارچگی شخصیت فرد به ایمان و اعتقاد وی به خدا بستگی دارد. هر قدر ایمانش بیشتر و قوی‌تر باشد توان وحدت و یکپارچگی شخصیت او نیز بیشتر و قوی‌تر است (۴۹).

برخی از روان‌شناسان می‌گویند انسان باید به منبعی غیرمادی و معنوی اعتقاد داشته باشد تا در مقابل فشارهای روانی بتواند مقاومت کند و وقتی ضربه می‌خورد توانایی تجهیز مجدد را داشته باشد و این نیست مگر این که هیچ معبودی جز خدای یگانه را قابل پرستش نداند. ویلیام جیمز نیز تقریباً همین نکته را گفته است: ایمان یکی از قدرت‌هایی است که انسان توسط آن به زندگی ادامه می‌دهد و فقدان مطلق آن، او را در هم می‌شکند (۵۰).

آبراهام مازلو از پیشگامان و بزرگان حوزه روان‌شناسی انسان یا مکتب سوم روان‌شناسی به فلسفه‌های تربیتی مادی‌گرا می‌تازد و آن‌ها را آشکارا به درآمدن در عرصه دین و ارزش‌ها فرا می‌خواند. وی در مقاله‌ای ضمن بررسی رابطه بین علم و دین بیان می‌دارد: آنچه اکنون مسلم است این است که روان‌شناسان تجربه‌گرا و انسان‌گرا، فردی را که به دین و مسائل و موضوعات آن اهمیت ندهد، انسانی استثنایی و یا بیمار به شمار می‌آورد (۵۱). در مجموع هم در دیدگاه دینی و غیر آن (روان‌شناسی و پزشکی) انواع سفر چه به صورت مستقیم و غیرمستقیم موجب شناخت و ایمان شده به خدا و در نهایت منجر به بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها می‌شود.

غفلت در معرفی سفر

علی‌رغم آثار کم‌نظیر سفر به ویژه در آموزه‌های اسلامی، مشاهده می‌شود که این پدیده آن‌چنان که باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته است. در بسیاری از سازمان‌های دولتی و خصوصی دست‌اندرکار سفر، کمتر توجهی به این آموزه‌ها شده است. تعداد موسساتی که در تبلیغات و محتواهای تولیدی خود که به این روایات و اثرات آن اشاره می‌کنند، بسیار معدود می‌باشد. برای مثال برای سفر در مدارس، برنامه مدونی وجود ندارد و صرفاً به برنامه‌هایی محدود و نامنظم بسنده شده است. به نظر می‌رسد که با توجه به مرتبط بودن این پدیده با سازمان‌های مختلف از جمله (وزارت گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی)، (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی)، (سازمان‌های مذهبی)، (وزارت

آثار ایمان به خدا در کیفیت زندگی انسان

در دیدگاه دینی، شناخت و ایمان به خدا نقش محوری در بهداشت روانی دارد. از نگاه دین مهم‌ترین، موثرترین و با دوام‌ترین راه حفظ و ارتقای سلامت انسان‌ها، ارتباط با خالق هستی است؛ چرا که خداوند خود اصل و منشأ سلامت و بخشاینده سلامت است و بازگشت همه سلامت‌ها به اوست (۴۶) (۴۷). تأثیرات ایمان به خدا در کیفیت زندگی انسان به شرح زیر است:

الف) یکی از مهمترین آثار خدا باوری و یگانه پرستی آرامش قلبی است (رعد/۲۸؛ فتح/۴).

ب) یکی از آثار دیگر ایجاد امید در زندگی است (۴۸)

ج) یکی از آثار دیگر احساس عزت و شکست ناپذیری است (بقره/۳۸).

اگر چه این موارد از آثار شناخت و ایمان به خدا محسوب می‌شوند اما تمامی این آثار را می‌توان با واسطه و غیرمستقیم از آثار سفر برشمرد.

اثر منحصر به فرد سفر برای جامعه اسلامی (امت اسلامی)

سفر برآستی پدیده‌ای کم‌نظیر و یا حتی بی‌نظیر است که علاوه بر آثار فوق‌العاده برای زندگی انسان، برای جامعه اسلامی (امت اسلامی) اثری منحصر به فرد را نیز داراست. اگر چه در شرایط عادی اقامه نماز تشیع و اهل سنت تفاوت اندکی دارد ولی هنگام سفر همین اندک اختلاف نیز کاهش می‌یابد. پیروان مذهب شافعی هنگام سفر نمازهای ظهر و عصر و همچنین مغرب و عشا را با هم می‌خوانند که این امر باعث تقریب هر چه بیشتر پیروان این مذهب و شیعیان (و در مجموع درک بهتر و همدلی بیشتر) می‌شود. همچنین هنگام سفر تمامی مسلمانان اعم از شیعه و اهل سنت می‌توانند نمازهای ۴ گانه را به صورت قصر یعنی ۲ رکعتی بخوانند.

واکاوی آثار سفر در بافت غیردینی^۱ (روانی و پزشکی)

با توجه به شمول گسترده سفر طبق تعریف سازمان جهانی گردشگری (به ویژه سفرهای روزانه)، تقریباً تمامی انسان‌ها مشغول سفر هستند. بسیاری از سفرهای کوتاه مدت، منجر به رفع افسردگی و ایجاد شادی می‌شود. در بسیاری از سفرهای طولانی مدت به ویژه سفرهای دریایی و با هواپیما بیشتر انسان‌ها در ناخودآگاه خود به موجودی ناشناخته (خدای تبارک و تعالی) تمسک می‌جویند^۲. به عبارتی به صورتی غیرمستقیم موجب یادآوری اعتقاد به موجودی برتر و فرازمینی می‌شود. بسیاری از روان‌شناسان مثل یونگ، فرانکل و تیلیک این اعتقاد را که داشتن یک نظام ارزشی دینی بخش مهمی از سلامت روان به حساب می‌آید مورد تایید و حمایت قرار داده اند. یونگ معتقد است تمام مراجعان و بیماران بالای ۳۵ سال او فاقد معنا و استحکامی بودند که دیدگاه مذهبی می‌توانست به آن‌ها اعطا کند. به عبارت دیگر این مراجعان به سبب نداشتن یک دیدگاه

^۲ البته ذکر این نکته حائز اهمیت است که سفرهای زیارتی به صورت کاملاً مستقیم و هدفمندی به بهبود ایمان انسان‌ها کمک می‌کند.

^۱ البته برای سفر در بافت غیردینی و به ویژه در قالب گردشگری و انواع مختلف آن فواید بسیار اقتصادی و اجتماعی ذکر شده است که نیازمند مجال دیگری می‌باشد. به ویژه این که یک نوع خاص آن گردشگری سلامت می‌باشد که هدف آن مستقیماً ارتقا سلامت انسان می‌باشد.

Saremi, place of publication: unknown, year of publication: unknown, Chapter. 15, pp. 56-58. [Persian]

5. Bukhari M, Sahih Bukhari, Cairo: Republic of Egypt, Ministry of Endowments, Supreme Council for Islamic Affairs, Committee for the Revival of Sunni Books, print : Second, vol. 3, chapter: third, 1410 H, p. 231, Hadith 1624. [Arabian]

6. Hajjaj M, Sahih Muslim, Editor: Abdul Baqi, Muhammad Fouad, Cairo: Dar Al-Hadith, 1412 AH. Vol. 3, Hadith 1927. [Arabian]

7. Ibn Babawiyah M.A, Man La Yahzoro Al-Faghih, introduction & edition: Ali Akbar Ghaffari, Qom: Jama'at Al-Modarresin in the Hawza Al-Elmia of Qom: Islamic Publishing Institute, 1404 AH. vol. 2, p. 300, Hadith 2515. [Arabian]

8. Ghorara Al-Hakam & Dorar Al-Kalem, Abd Al-Wahed Bin Muhammad Tamimi Amadi, Researcher / Editor: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH, p. 78, Hadith. 1499. [Arabian]

9. Majlisi M.B, Behar Al-Anwar, Researcher / Editor: a group of researchers, Beirut: Dar Ihya' Al-Tarath Al-Arabi, 1403 AH, vol. 59, p. 316.

10. Imam Sadeh (AS) (attributed to him), Mesbah Al-Shari'a, Beirut: A'lami, 1400 AH, p. 44. [Arabian]

11. Majlisi M.B, Behar Al-Anwar, Beirut: Al-Wafa Institute, 1403 AH, second edition, vol. 58, p.p. 158 & 166. [Arabian]

12. Koleini M, Osoul Kafi, Researcher / Editor: Ali Akbar Ghaffari, Mohammad Akhundi, Tehran: Dar-Al-Kotob Islami, 1407 AH, vol. 2, p. 17. [Arabian]

13. Maz&aran M.S, Sharh Al-Kafi, Tehran: Al-Maktaba Al-Islamia, 2003, vol. 8, p. 53.

14. Mohagheh Damad Yazdi S.M, Rules of Fiqh, Tehran: Islamic Sciences Publishing Center, 1406 AH, twelfth edition, fourth volume, p.22.

آموزش و پرورش) و بسیاری از ارگان‌های دیگر نیازمند بازنگری، توجه و همفکری اساسی فراسازمانی باشد. نتیجه‌گیری

سفر پدیده‌ای است که در آموزه‌های اسلامی بسیار توصیه شده است. لحن‌های متفاوت آیات اشاره به سفر، بیانگر اهمیت آن است. سفر آنقدر ارزشمند و مهم است که حتی بخاطر آن، برخی از آداب اقامه نماز (که ستون دین است) دچار تغییر و تحول شده است و یکی از مواردی است که نقش پررنگی در تقریب فریقین و درک مردمان مختلف داشته است. شاید به جرات بتوان گفت که پر بی‌راه نباشد که آموزش آداب اسلامی حین، قبل و بعد از سفر به تنهایی عصاره نابی از آموزه‌ها و تعالیم مکتب اسلام است. سفر فی نفسه مباح است، اگر چه بعضی از انواع سفر حرام و یا مکروه می‌باشند. در آیات و روایات بسیاری در سفر به تعقل نیز سفارش شده است. از آنجا که بین تعقل و هدایت رابطه است و همچنین بین هدایت و تربیت نیز رابطه وجود دارد، بنابراین در یک نگاه کلان بین سفر و تربیت رابطه برقرار است و می‌توان سفر را نوعی تربیت دانست که برای انسان ضروری است. در واقع سفر نیازی فاخر است و نه کالایی تجملاتی. سفر برای فرد مسافر آثاری در بردارد از جمله: سلامتی، تعقل، عبرت‌گیری و خدانشناسی. برای انسان در طول سفر در حین مشاهده پدیده‌های طبیعی و شرایط مختلف، مقدمات شناخت هر چه بهتر خداوند فراهم می‌گردد، که از طریق شناخت و درک هر چه بهتر آفریدگار، به آرامش قلبی دست یافته، از اضطراب و ترس‌های ناشناخته رهایی یافته، به زندگی بیش از پیش امیدوار شده و عزت نفس می‌یابد. علی‌رغم همه آثار این پدیده بی‌بدیل، سفر همچنان موضوعی است که مورد غفلت قرار گرفته و نیازمند توجه جدی است.

References

- The Holy Quran
- Nahj Al-Balaghah
- 1. Motahhari M, Collection of Works (The Perfect Human, Hafez Mysticism, Spiritual Freedom, Part of Twenty Speeches, Piety, Generalities of Islamic Sciences: Mysticism), Tehran: Sadra, vol. 23, 2010, p. 606. [Persian]
- 2. Bukhari M, Sahih Bukhari, Cairo: Republic of Egypt, Ministry of Endowments, Supreme Council for Islamic Affairs, Committee for the Revival of Sunni Books, Print: Second, Vol. 2, 1410 H, p. 269-285, hadith. 975-1009. [Arabic]
- 3. Rahimpour A, Seyed Hosseini S.H, Islamic Tourism Vision, Tehran: Mahia, 2012, p.13. [Persian]
- 4. Al-Qahtani S, The Journey & Its Rulings in the Light of the Qur'an & Sunnah, translated to Persian by Ali

27. Bagheri No'parast Kh, A new looking at Islamic education, Tehran: Madrasa, 2011, pp. 27 & 61. [Persian]
28. Muhammad Hanbal AH, Musnad, Researcher: Ghazban, Amer; Zebaq, Ibrahim; Barakat, Muhammad; Arqususi, Muhammad Naeem; Turki, Abdullah bin Abdul Mohsen; Arnott, Shoab; Kharat, Kamel et.al, Beirut: Al-Resalah Institute, 1416 AH, vol. 14, p. 507, Hadith 8945. [Arabian]
29. Koleini M, Kafi, Qom: Dar Al-Hadith Scientific Cultural Institute, Publishing Organization, 1430 AH, vol. 9, p. 369. [Arabian]
30. Tamimi Amadi A.W, Ghorar Al-Hakam & Dorar Al-Kalam, Researcher / Corrector: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH print: second, p. 56, Hadith 1092. [Arabian]
31. Nahj Al-Balaghah, H 388. [Arabian]
32. Ameli M, Vasael Al-Shia'a, Tehran: Maktabata Al-Islamia, 1409 AH, print fifth, vol. 1, p.p. 89 & 90, Hadith 211. [Arabian]
33. Majlisi M.B, Behar Al-Anwar, Researcher / Editor: A group of scholars, Beirut: Dar Ihya' Al-Tarath, 1403 AH, vol. 78, p. 171, Hadith. 4 & p.172, Hadith. 5 [Arabian]
34. Bukhari M, Sahih Bukhari, Cairo: Republic of Egypt, Ministry of Endowments, Supreme Council for Islamic Affairs, Committee for the Revival of Sunni Books, 1410 AH. print: second, vol. 7, p. 25, Hadith. 6412 [Arabian]
35. Nouri H, Mostadrak Al-Wasa'el & Mostanbat Al-Masa'el, Researcher / Corrector: Al-Albayt Institute, Qom: Al-Albayt Institute, 1408 AH, vol. 7, p. 46, Hadith. 7616 -6. [Arabian]
36. Tabarsi H, Makarem Al-Akhlaq, Qom: Al-Sharif Al-Radhi, 1412 AH, print: fourth.
37. Ghaemi Moghadam M.R, Lessons & Education in the Quran & Nahj Al-Balaghah, Quarterly Journal of Methodology of Humanities, (Institute of
15. Koleini M, Osoul Kafi, translated to Persian by Mostafavi, Tehran: Islamic Elmia Bookstore (1990) vol. 1, p. 14. [Persian]
16. Al-Qahtani S, The Journey & Its Rulings in the Light of the Qur'an & Sunnah, translated to Persian by Ali Saremi, place of publication: unknown, year of publication: unknown, Chapter 2, p. 6. [Persian]
17. Qomi S.A, Mafatih Al-Jennan, translated to Persian by Hossein Ansarian, Tehran: Quran Printing & Publishing Center of the Islamic Republic of Iran, (2013), p.p. 521-938. [Persian]
18. Majlisi M.B, Behar Al-Anwar, Beirut: Al-Wafa Institute, 1403 AH, vol. 71, p. 21. [Arabian]
19. Tabarsi A, Meshkah Al-Anwar Fi Ghorar Al-Akhbar, Najaf: Al-Maktabah Al-Haydariya, 1385 AH, second edition, vol. 1, p. 135. [Arabian]
20. Koleini M, Osoul Kafi, translated to Persian by Mostafavi, Tehran: Islamic Elmia Bookstore, 1989, vol. 3, p. 221. [Arabian]
21. Majlisi M.B, Bahar-Al-Anwar, Beirut: Al-Wafa Institute, 1403 AH, vol. 71, p. 21. [Arabian]
22. Tabarsi A, Meshkah Al-Anwar Fi Ghorar Al-Akhbar, Najaf: Al-Maktabata Al-Haydariya, 1385 AH, second edition, vol. 1, p. 135. [Arabian]
23. Yavari H, Rajabi Z, Travel habitude in Islam, Tehran: Simaye Danesh, third edition, 2017, pp. 39 & 40 [Persian].
24. Imam Khomeini (RA) et.al, Reslae on Explanation of Issues (Maraje'), Qom: Jama'at Al-Modarresin in the Hawza Al-Elmia of Qom, Islamic Publications Office, Vol. 1, pp. 695-989. [Persian]
25. Al-Khu'i S.A.Gh, Explanation of Issues, Khoy: Al-Khu'i Islamic Institute, vol. 1, p. 176.
26. Shalchian T, Habitude & Culture of Travel, Tehran: Payam-e-Noor University, 2013, p. 130. [Persian]

- Qom: Islamic Publishing Institute, 1404 AH. vol. 1, p.p. 322 & 560. [Arabian]
48. Tamimi Amadi A.W, Ghorar Al-Hakam & Dorar Al-Kalem, Researcher / Editor: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH, print: second, p. 640, Hadith. 1166. [Arabian]
49. Mir Derikundi R, The Relationship between Personality & Value Systems from Allport's Perspective (with a Special Looking at Religious Value), 2003, Maarefat Quarterly Journal, No. 64, p.p. 79-80. [Persian]
50. Parva, Lantern of Guidance or the Psychology of Monotheism, Tehran: Sahami Enteshar Co., 2001, p. 25. [Persian]
51. Arasan Keilani M, Philosophy of Islamic Education, translated to Persian by Behrouz Rafiei, Qom: Hawza & University Institute, 2010, p.95. [Persian]
- Hawza & University, 2001, Vol. 7, No. 27, p. 69. [Persian]
38. Nouri H, Mustadrak Al-Wasa'el & Mustanbat Al-Masa'el, Researcher / Corrector: Al-Albait Institute, Qom: Al-Albait Institute, 1408 AH, vol. 11, p. 186. [Arabian]
39. Tamimi Amadi A.W, Ghorar Al-Hakam & Dorar Al-Kalem, Researcher / Editor: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH, print: second, p. 56, Hadith. 1079. [Arabian]
40. Koleini M, Kafi, Researcher / Corrector: Dar Al-Hadith, Qom: Dar Al-Hadith, 1429 AH, vol. 15, p. 70 [Arabian]
41. Majlisi M.B, Behar Al-Anwar, Researcher / Editor: A group of scholars, Beirut: Dar Ihya' Al-Tarath, 1403 AH, print: second, vol. 2, p. 300. [Arabian]
42. IMAM ALI (AS), Nahj Al-Balaghah, Researcher: Sobhi Saleh, Collector: Mohammad Ibn Hussein Sharif Al-Radhi, Qom: Dar Al-Hijra Institute, 1414 AH, p. 506, Hekmat 208. [Arabian]
43. Tamimi Amadi, Ghorar Al-Hakam & Darr Al-Kalam, Researcher / Editor: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH, print: second, p. 50, Hadith 929 & P.130, Hadith 14 & p. 575, Hadith. 20 & p. 576, Hadith. 53. [Arabian]
44. Tamimi Amadi A.W, Ghorar Al-Hakam & Darr Al-Kalem, Researcher / Editor: Seyyed Mahdi Raja'i, Qom: Dar Al-Ketab Al-Islami, 1410 AH, print: second, p. 819, p. 116. [Arabian]
45. Saadi A.M, Ghazals, Ghazal No. 296. [Persian]
46. Bukhari M, Sahih Bukhari, Cairo: Republic of Egypt, Ministry of Endowments, Supreme Council for Islamic Affairs, Committee for the Revival of Sunni Books, 1410 AH, print:second, vol. 1, p. 414 & vol. 5, p. 404 [Arabian]
47. Ibn Babawiyah M.A, Man La Yahzoro Al-Faghih, introduction & edition: Ali Akbar Ghaffari, Qom: Jama'at Al-Modarresin in the Hawza Al-Elmia of